

การศึกษากับสังคมไทยในยุคโลกาภิวัตน์

1. บทนำ

เนื้อหาของบทความนี้จำแนกออกเป็น 2 ภาค

ภาคแรก เสนอภาพในระดับมหภาคของระบบการศึกษาไทยในท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

ภาคที่สอง ต้องการตอบคำถามเกี่ยวกับสังคมไทยในยุคโลกาภิวัตน์

2. การเปลี่ยนแปลงระดับมหภาคของระบบการศึกษาไทย

การเปลี่ยนแปลงระบบการศึกษาไทยในช่วงแห่งการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกปัจจุบันมี 6 ประเด็นหลักที่พึงพิจารณา

ประการแรก ภาคการศึกษากำลังแปรเปลี่ยนเป็นภาคเศรษฐกิจแบบเปิด ไม่ว่าจะชอบหรือไม่ก็ตาม เศรษฐกิจในความหมายทางเศรษฐศาสตร์คือ กิจกรรมทั้งหลาย กิจกรรมทั้งปวงในสังคมมนุษย์ทางเศรษฐศาสตร์เรียกว่าอุตสาหกรรม แปลว่า กรรมที่เกิดจากความขยันบริการก็เป็นอุตสาหกรรม เกษตรกรรมก็เป็นอุตสาหกรรม แต่อุตสาหกรรมที่ชาวบ้านเข้าใจคือ ภาคหัตถอุตสาหกรรม หรือ Manufacturing Sector อันเป็นกระบวนการผลิตที่แปรวัตถุดิบให้เป็นสินค้าสำเร็จรูป ภาคการศึกษากำลังเป็นภาคเศรษฐกิจแบบเปิด ทั้งนี้เพราะประเทศไทยได้เข้าไปเป็นภาคีองค์การการค้าโลกตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม 2538 เป็นต้นมา ประเทศมหาอำนาจทางเศรษฐกิจพยายามผลักดันให้มีการค้าบริการโดยเสรี บริการการศึกษากลายเป็นบริการที่ทำรายได้ในการส่งออกให้กับประเทศมหาอำนาจ ไม่ว่าจะเป็นยุโรปตะวันตกและสหรัฐอเมริกา การจัดระเบียบการค้าบริการเสรีก่อผลกระทบต่อภาคการศึกษาจากระดับบนลงมาสู่ระดับล่าง ผลกระทบโดยตรงมีต่อภาคอุดมศึกษาก่อน ดังเช่นการจัดตั้งมหาวิทยาลัยนานาชาติได้ลงมาถึงการจัดตั้งโรงเรียนนานาชาติ นี่เป็นการเปลี่ยนแปลงที่ระบบการศึกษาไทยจะต้องเผชิญทั้งในปัจจุบันและอนาคต เวลานี้บรรดานักลงทุนในการพัฒนาที่ดินได้นำเอามหาวิทยาลัยต่างประเทศเข้ามาลงทุนในประเทศไทย ถ้าศึกษาโครงการมหาวิทยาลัยนานาชาติที่กำลังดำเนินการอยู่เวลานี้ โครงการ

* ปรับปรุงจากคำบรรยายในการประชุมวิชาการเรื่อง "การศึกษากับกระแสโลกาภิวัตน์ : ผลกระทบและแนวโน้ม" วันที่ 10 มีนาคม 2538 ณ คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เหล่านี้ไม่ได้เกิดจากนักลงทุนในภาคการศึกษา แต่เกิดจากนักลงทุนในภาคอสังหาริมทรัพย์ ดังเช่น โครงการมหาวิทยาลัยแมรี่แลนด์ที่ชะอำและโครงการมหาวิทยาลัยภาคตะวันออกของกลุ่มบ้านฉาง ในขณะที่เดียวกันก็มีกระแสการจัดตั้งโรงเรียนนานาชาติ นอกจากแรงกดดันจากระเบียบเศรษฐกิจระหว่างประเทศแล้ว ภายในสังคมเศรษฐกิจไทยก็มีกระบวนการในการผลักดันให้รัฐบาลปรับเปลี่ยนนโยบายการศึกษา เพื่อให้ภาคการศึกษาเป็นภาคเศรษฐกิจแบบเปิดมากขึ้น ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงในระดับมหภาค

ประการที่สอง ลัทธิเสรีนิยมสมัยใหม่ (Neo-Liberalism) กำลังครอบงำโลก ซึ่งส่งผลต่อสังคมเศรษฐกิจไทยด้วย ทำให้การผลิตบริการการศึกษาทั้งในปัจจุบันและอนาคตเป็นการผลิตเพื่อสนองความต้องการของตลาดมากขึ้น การจัดการศึกษาที่ไม่มีความต้องการในตลาด หรือสาขาวิชาที่ไม่เป็นที่ต้องการจะขาดทรัพยากรเข้าไปลงทุน ไม่มีทรัพยากรไปสนับสนุนการวิจัย ดังเช่น สาขาประวัติศาสตร์ สังคมวิทยา มานุษยวิทยา ฯลฯ อันเป็นสาขาที่ภาษาเศรษฐศาสตร์เรียกว่าไม่ 'Marketable' แต่สาขาวิชาใดซึ่งตลาดต้องการสูง สาขาวิชานั้นจะขยายตัว เช่น การเติบโตสาขาวิชาการบริหารธุรกิจ รวมทั้งการเติบโตของโครงการอบรม "Mini MBA" ในยุคเศรษฐกิจฟองสบู่เฟื่องฟูนับเป็นอุทาหรณ์อันดี กลไกตลาดจะเข้ามามีบทบาทในการกำกับภาคการศึกษาในระบบเศรษฐกิจไทยมากยิ่งขึ้น ไม่ว่าเราจะชอบหรือไม่ก็ตาม

ประการที่สาม ปัญหาความไม่เสมอภาคในโอกาสของการศึกษาจะยิ่งมีมากขึ้นในอนาคต ความไม่เสมอภาคในโอกาสของการศึกษาเป็นปัญหาที่มีการกล่าวขวัญมาเป็นเวลา 20-30 ปีแล้ว โดยที่ยังไม่สามารถแก้ปัญหาได้ แต่ปัญหานี้จะรุนแรงยิ่งขึ้นในอนาคต เพราะกระบวนการกำหนดนโยบายในสังคมไทย แต่เดิมเป็นกระบวนการที่ถูกครอบงำโดยกลุ่มเทคโนโลยีและระบบราชการ สังคมการเมืองไทยจึงถูกตีตราว่าเป็นระบอบอำมาตยาธิปไตย (Bureaucratic Polity) ซึ่งในทฤษฎีของนักรัฐศาสตร์เป็นระบอบการเมืองการปกครองโดยข้าราชการ เพื่อข้าราชการ และของข้าราชการ ทั้งนโยบายเศรษฐกิจ นโยบายสังคม นโยบายการบริหารราชการ ฯลฯ แต่เดิมถูกครอบงำโดยขุนนางข้าราชการ แต่การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองตั้งแต่ปี พ.ศ. 2516 เป็นต้นมามีผลในการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างชนชั้นปกครอง โดยเริ่มมีคณอกระบบราชการขึ้นมาเป็นชนชั้นปกครองได้

กระบวนการโลกาภิวัตน์จะทำให้บรรษัทระหว่างประเทศและองค์กรเหนือรัฐ หรือ Super National Organizations ดังเช่นธนาคารโลก กองทุนการเงินระหว่างประเทศ และองค์การการค้าโลกเข้ามามีบทบาทแทรกแซงการกำหนดนโยบายในประเทศไทยมากขึ้น ประกอบกับกระบวนการกำหนดนโยบายในระบบเศรษฐกิจไทยเป็นกระบวนการที่ไม่มีความเป็นกลาง หากแต่เป็นกระบวนการซึ่งโน้มเอียงให้ประโยชน์แก่ประชาชนในเขตเมืองมากกว่าประชาชนในเขตชนบท (Urban Bias) และเป็นกระบวนการที่มีความโน้มเอียงให้ประโยชน์แก่ภาคอุตสาหกรรมมากกว่าภาค

เกษตรกรรม (Sectoral Bias) ตลอดจนเป็นกระบวนการที่ให้ประโยชน์แก่ชนชั้นกลางและชนชั้นสูงในสังคมมากกว่าคนยากจนในชนบท (Class Bias) จึงเป็นเรื่องยากมากที่จะปรับเปลี่ยนนโยบายการจัดการศึกษาในทางที่เกื้อกูลประโยชน์ประชาชนในชนบทและประชาชนที่ยากจน

เมื่อดูจากนโยบายค่าเล่าเรียนในมหาวิทยาลัยของรัฐ ซึ่งเก็บค่าเล่าเรียนในอัตราต่ำกว่าต้นทุนการผลิตตัวเฉลี่ย ในบางสาขาวิชาค่าเล่าเรียนเสียไม่ถึง 50% ของต้นทุนการดำเนินงานตัวเฉลี่ยต่อคน ใครคือนักศึกษาของมหาวิทยาลัยของรัฐโดยเฉพาะในระบบปิด นักศึกษาส่วนใหญ่มาจากชนชั้นกลางและผู้มีฐานะดี มากกว่าครึ่งหนึ่งมีภูมิลำเนาอยู่ในกรุงเทพ และมาจากภาคเศรษฐกิจอื่นที่มีใช้ภาคเกษตรกรรม ในขณะที่ประชากรในภาคเกษตรกรรมมีประมาณ 50-66% ของประชากรทั่วประเทศ แต่มีนักศึกษาในมหาวิทยาลัยของรัฐในระบบปิดไม่ถึง 5% ที่มาจากภาคเกษตรกรรม นโยบายการปรับเปลี่ยนค่าเล่าเรียนในมหาวิทยาลัยของรัฐระบบปิดจึงเป็นไปได้ยาก ถ้ากระบวนการกำหนดนโยบายในสังคมยังคงเป็นเช่นนี้

ดังนั้น จึงต้องการเสนอความเห็นว่ ในท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงที่กำลังเกิดขึ้น รัฐควรปรับเปลี่ยนบทบาทโดยจำกัดการจัดการศึกษาให้เฉพาะคนเก่งกับคนจน การจัดการศึกษาให้คนจนศึกษาก็ด้วยเหตุผลในเรื่องความเป็นธรรมในสังคม ส่วนการจัดการศึกษาให้คนเก่งก็ด้วยเหตุผลที่ว่า คนเก่งเป็นมันสมองในระดับสติปัญญาของชาติ ซึ่งอาจมีโอกาสในการบุกเบิกพัฒนาความรู้ พัฒนาวิทยาการและเทคโนโลยีของชาติ แล้วปล่อยให้คนมีฐานะทางเศรษฐกิจดีและปานกลางไปรับภาระค่าใช้จ่ายการศึกษาของตนเอง ซึ่งในปัจจุบันยังทำไม่ได้

ประการที่สี่ บทบาทของการศึกษาอย่างไม่เป็นทางการ (Non - formal Education) ในสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วมีความสำคัญมากขึ้น เพราะมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการผลิต ผลผลิตทางการเกษตรลดน้อยลง แต่ผลผลิตทางอุตสาหกรรมมากขึ้น ประชาชนในชนบทจะมีปัญหาอย่างมากในการปรับตัว ระบบการศึกษาต้องเข้าช่วยประชาชนปรับตัวเพื่อการอยู่รอดในทางเศรษฐกิจหรือทางสังคมให้ได้ โดยจัดการศึกษาอย่างไม่เป็นทางการ เพราะการจัดการศึกษาอย่างเป็นทางการในระบบโรงเรียนไม่สามารถเข้าไปเกื้อกูลช่วยการปรับตัวของประชาชนได้

ประการที่ห้า ระบบการศึกษาที่มีการรวมศูนย์เข้าสู่ส่วนกลางอย่างมากเป็นระบบที่ไม่สามารถช่วยแก้ปัญหาสังคมได้ในอนาคต เพราะบัดนี้รัฐประชาชาติไม่มีความหมายอีกต่อไป กระบวนการโลกาภิวัตน์ทำให้รัฐเป็นรัฐที่ไร้พรมแดน มีกระบวนการข้ามรัฐโดยกลุ่มนายทุนข้ามชาติหรือกระบวนการลัดรัฐเข้ามาแสวงหางานทำในประเทศไทยมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นชาวจีนฮ่อ บังคลาเทศ พม่า มอญ กัมพูชา และเวียดนาม ดังนั้น การกระจายอำนาจการบริหารการศึกษาเป็นเรื่องจำเป็น และความสามารถในการจัดการในระบบโรงเรียนจะมีความสำคัญมากขึ้นในอนาคต

ประการที่หก ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีเร่งรัดอย่างมาก ในปัจจุบันมีกลุ่มเทคโนโลยีที่สำคัญอยู่ประมาณ 5 กลุ่ม

กลุ่มที่ 1 คือ กลุ่มเทคโนโลยีสารสนเทศ (Information Technology)

กลุ่มที่ 2 คือ กลุ่มเทคโนโลยีชีวภาพ (Bio - Technology)

กลุ่มที่ 3 คือ กลุ่มเทคโนโลยีวัสดุภัณฑ์สมัยใหม่ (New Materials Technology)

กลุ่มที่ 4 คือ กลุ่มเทคโนโลยีด้านอวกาศ (Space Technology)

กลุ่มที่ 5 คือ กลุ่มเทคโนโลยีด้านพลังงาน (Energy Technology)

ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีทั้ง 5 กลุ่มนี้ มีผลกระทบต่อเนื้อหาสาระของการเรียนการสอน ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีสารสนเทศและเทคโนโลยีวัสดุภัณฑ์สมัยใหม่มีผลกระทบอย่างมากต่อการจัดการเรียนการสอน ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีสารสนเทศกำลังเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมของการเรียนรู้ในสังคมตะวันตกและสังคมไทย ส่วนความก้าวหน้าของเทคโนโลยีวัสดุภัณฑ์สมัยใหม่มีผลต่อเครื่องมือและอุปกรณ์การศึกษา

3. สังคมไทยในยุคโลกาภิวัตน์

ประเด็นสำคัญที่พึงพิจารณามีอย่างน้อย 7 ประเด็น

ประเด็นที่หนึ่ง สังคมไทยกำลังเผชิญกับพหุลักษณะด้านวัฒนธรรม (Cultural Pluralism) กระบวนการโลกาภิวัตน์มีส่วนในการเร่งทำให้เกิดความหลากหลายทางด้านวัฒนธรรม (Cultural Diversity) และเมื่อมีความแปลกปลอมเข้าสู่สังคมไทยย่อมมีความขัดแย้งทางด้านวัฒนธรรม ซึ่งเกิดอย่างต่อเนื่องตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา กระบวนการอเมริกันวัตรของวัฒนธรรมโลก (Americanization of Global Culture) แฝงอิทธิพลของวัฒนธรรมอเมริกันไปสู่สังคมโลก อิทธิพลของวัฒนธรรมอเมริกันในระบบทุนนิยมโลกถูกส่งเสริมจากความก้าวหน้าของเทคโนโลยีสารสนเทศ สังคมไทยปัจจุบันนอกจากเผชิญปัญหาความเป็นอเมริกันของวัฒนธรรมไทยแล้ว ยังเผชิญกับระบบจักรวรรดินิยมทางวัฒนธรรม (Cultural Imperialism) ผลกระทบจากการเผชิญหน้ากับวัฒนธรรมอันหลากหลายจะเป็นอย่างไร ผลกระทบสำคัญมีอย่างน้อย 2 ประการ คือ *ประการแรก* วัฒนธรรมชุมชนกำลังล่มสลาย ไม่อาจอยู่รอดได้ถ้าไม่มีการปรับตัว และความรุนแรงและความขัดแย้งในสังคมจะมีมากขึ้น เนื่องจากการปะทะกับวัฒนธรรมต่างๆ *ประการที่สอง* ที่สำคัญมากคือ ความขัดแย้งระหว่างชาติพันธุ์ ในเวลานี้มีกระบวนการลดรัฐมีชาวต่างชาติลัดเข้ามาอยู่ในประเทศไทย มีการอพยพแรงงานจากประเทศอื่นเข้าสู่ประเทศไทย พร้อมกับมีการเคลื่อนย้ายวัฒนธรรมด้วย

พหุลักษณะด้านวัฒนธรรมก่อให้เกิดปัญหาในการจัดการศึกษาหลายประการ ในประการแรก ระบบการศึกษาไทยจะปรับตัวอย่างไรเพื่อรองรับพหุลักษณะทางวัฒนธรรม ประการที่สอง หากไม่ต้องการพหุลักษณะทางวัฒนธรรม สมควรที่จะใช้ระบบการศึกษาในการปรับเปลี่ยนพหุลักษณะดังกล่าวหรือไม่ และอย่างไร ประการที่สาม จะจัดการศึกษาเพื่อลดความ

ขัดแย้งและความรุนแรงในสังคมเพื่อการอยู่ร่วมกันโดยสันติได้อย่างไร ทำได้ดีที่สุด การลดอัตราของแรงงานต่างชาติทำให้มีความจำเป็นในการจัดการศึกษาเพื่อชนกลุ่มน้อยมากขึ้นหรือไม่

ประเด็นที่สอง กระบวนการอัสตงคตานุวัตรมีอิทธิพลต่อระบบการศึกษาไทยมากขึ้น (Westernization of the Thai Education System) ส่วนหนึ่งเป็นผลจากการจัดระเบียบการค้าบริการโดยเสรีภายใต้องค์การการค้าโลก ซึ่งเกื้อกูลให้ชาวต่างประเทศเข้ามาลงทุนในภาคการศึกษา อีกส่วนหนึ่งเป็นความต้องการของผู้นำไทยที่อยากได้ประโยชน์จากกระบวนการโลกาภิวัตน์ การเข้ามาของทุนสากล ประสานกับความต้องการของผู้นำไทย ทำให้อัสตงคตลักษณะของระบบการศึกษาไทยมีมากขึ้น คำถามพื้นฐานมีอยู่ว่า ระบบโรงเรียนไทยจะปรับตัวอย่างไรเพื่อแข่งขันกับโรงเรียนและมหาวิทยาลัยนานาชาติในอนาคต

กระบวนการโลกาภิวัตน์ของระบบการศึกษาแต่เดิมถูกกำหนดโดยพลังทางการเมืองระหว่างประเทศ ประเทศมหาอำนาจสามารถแผ่ขยายอำนาจทางการเมืองไปครอบงำสังคมประเทศอื่นๆ ด้วยการนำระบบโรงเรียนหรือระบบการศึกษาของตนไปฝังไว้ในดินแดนที่เป็นบริวาร ในปัจจุบันกระบวนการโลกาภิวัตน์ของการศึกษาถูกกำหนดโดยอำนาจทางเศรษฐกิจมากขึ้น เมื่อประเทศอังกฤษเป็นผู้นำระบบทุนนิยมโลก ระบบการศึกษาของอังกฤษแผ่ไปทั่วโลก ระบบการศึกษาของอังกฤษถูกนำไปใช้ในประเทศอาณานิคม แม้แต่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยสมัยแรกๆ จัดระบบการศึกษาแบบอังกฤษโดยพื้นฐาน ส่วนมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมืองจัดระบบการศึกษาแบบฝรั่งเศสในตอนต้น หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 สหรัฐอเมริกาก็กลายเป็นผู้นำโลก การจัดระบบการศึกษาในมหาวิทยาลัยเกือบทั้งหมดปรับเปลี่ยนเป็นระบบอเมริกัน รวมทั้งระบบโรงเรียนด้วย ในอนาคตการเปลี่ยนแปลงผู้นำหรือศูนย์อำนาจในระบบทุนนิยมโลกจะทำให้กระแสโลกาภิวัตน์ของการศึกษาเปลี่ยนแปลงด้วย

ประเด็นที่สาม การเปลี่ยนแปลงกระบวนการสากลาภิวัตน์ของภาษาโลก (Internationalization of Global Languages) มีผลกระทบต่อการจัดการศึกษา แต่เดิมความเป็นสากลของภาษาถูกกำหนดโดยปัจจัยธรรมชาติ ดังเช่นการเพิ่มขึ้นของประชากรและการอพยพของประชากร ต่อมาอำนาจทางการเมืองระหว่างประเทศมีความสำคัญในการกำหนดภาษาสากลมากขึ้น ภาษาของประเทศมหาอำนาจมักจะเป็นภาษาสากล อย่างน้อยที่สุดประเทศอาณานิคมตกอยู่ใต้อิทธิพลของภาษาแม่ ระบบจักรวรรดินิยมจึงมีบทบาทในการกำหนดภาษาสากล ดังกรณีภาษาละติน โรมัน สเปน โปรตุเกส ฮอลันดา อังกฤษ ฝรั่งเศส และเยอรมัน ในปัจจุบันอำนาจทางเศรษฐกิจและเครือข่ายความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจมีความสำคัญมากขึ้น

ภาษาอังกฤษจะยังคงสามารถอ้างความเป็นสากลสืบต่อไปได้ตราบนานเท่าไร ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีสารสนเทศยิ่งเสริมส่งเสริมความเป็นสากลของภาษาอังกฤษมากยิ่งขึ้น การเติบโตทางเศรษฐกิจของสาธารณรัฐประชาชนจีนและญี่ปุ่นจะทำให้มีการใช้ภาษาจีนและภาษา

ญี่ปุ่นแพร่หลายมากกว่าเดิม ภาษาอาหรับจะอ้างความเป็นภาษาสากล เนื่องเพราะการเพิ่มขึ้นของประชากรในประเทศที่ใช้ภาษาอาหรับสูงกว่าประเทศอื่นๆ ในอีกด้านหนึ่ง ภาษาฝรั่งเศส เยอรมัน สเปน ปอร์ตุเกส และฮอลันดาจะสูญเสียฐานะสัมพัทธ์ในกระบวนการสากลานวัตกรรมของภาษาโลก

ผลกระทบของกระบวนการสากลานวัตกรรมของภาษามีอยู่อย่างน้อย 2 ประการ

ประการแรก ภาษาต่างประเทศจะเข้ามามีอิทธิพลต่อภาษาไทยมากขึ้น ภาษาไทยจะมีความเป็นภาษาอังกฤษมากขึ้น

ประการที่สอง ลักษณะอิเล็กทรอนิกส์ของภาษาไทย ภาษาของไมโครอิเล็กทรอนิกส์จะเข้ามาปะปนในภาษาไทยมากขึ้น ภาษาไทยจะห้วนสั้น คำบางคำถูกทำให้สั้นลง แนวความคิดว่าด้วยความสละสลวยของภาษาจะเปลี่ยนแปลงไป

คำถามพื้นฐานมีอยู่ว่า เราจะจัดระบบการศึกษาอย่างไรท่ามกลางกระบวนการสากลานวัตกรรมของภาษาโลก ทางเลือกในประเด็นนี้มีอยู่อย่างน้อย 2 แนวทาง แนวทางหนึ่ง ได้แก่ การเร่งกระบวนการสากลานวัตกรรมของภาษาโลก ด้วยการจัดการเรียนการสอนภาษาสากลในระบบโรงเรียน โดยเน้นภาษาจีนและภาษาญี่ปุ่น นอกเหนือจากภาษาอังกฤษ อีกแนวทางหนึ่ง ได้แก่ การละเลยความสำคัญของภาษาสากล

ประเด็นที่สี่ การครอบงำของทุนวัฒนธรรม (Cultural Capital) ทุนวัฒนธรรมจะกลายเป็นทุนหลัก (Dominant Capital) ในอนาคต พัฒนาการของระบบทุนนิยมโลกเสริมส่งการแปรวัฒนธรรมให้เป็นสินค้า (Commodification) อันเป็นเหตุให้ระบบทุนนิยมวัฒนธรรม (Cultural Capitalism) ก่อเกิดและเติบโต ความสำคัญของทุนวัฒนธรรมมีมากขึ้นตามลำดับ ทั้งนี้เป็นผลจากอิทธิพลของสื่อมวลชนโลก (Global Media) และกระบวนการสากลานวัตกรรมของการโฆษณา (Internationalization of Advertising) การเติบโตใหญ่ของทุนวัฒนธรรมมีผลต่อการเติบโตใหญ่ของลัทธิบริโภคนิยม (Consumerism) กระบวนการแปรวัฒนธรรมให้เป็นสินค้าจะไม่ประสบความสำเร็จ หากประชาชนไม่เพิ่มการใช้จ่ายในการบริโภค

คำถามพื้นฐานมีอยู่ว่า เราจะจัดการศึกษาเพื่อลดทอนอิทธิพลของลัทธิบริโภคนิยมได้อย่างไรในโลกที่ทุนวัฒนธรรมเป็นทุนหลัก

ประเด็นที่ห้า การทำลายจริยธรรมในการทำงาน (Work Ehtics) การหารายได้โดยไม่ต้องใช้หยาดเหงื่อมีความสำคัญมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการหารายได้จากการเก็งกำไร ดังเช่น การเก็งกำไรจากการซื้อขายหลักทรัพย์ อสังหาริมทรัพย์ ที่ดิน ตึกอาคาร คอนโดมิเนียม ศิลปวัตถุ หรือพระพุทธรูป จริยธรรมในการทำงานจะเสื่อมทรามลง การหารายได้อาจเป็นไปโดยไม่คำนึงถึงคุณธรรม คำถามพื้นฐานมีอยู่ว่า เราจะจัดการศึกษาอย่างไรเพื่อปลูกฝังจริยธรรมในการทำงาน ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้

ประเด็นที่หก ความเป็นสินค้าของสรรพสิ่ง (Commodification) โลกกำลังเปลี่ยนให้ทุกสิ่งทุกอย่างกลายเป็นสินค้า แม้แต่บทสัมภาษณ์ยังเป็นสินค้า งานวิจัยกำลังเป็นสินค้า การให้ค่าปรึกษาเป็นสินค้า บริการการศึกษาจะยิ่งเป็นสินค้ามากขึ้นในอนาคต กระบวนการที่ทำให้สรรพสิ่งกลายเป็นสินค้าจะทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ในสังคมเปลี่ยนแปลงไป ในระบบการศึกษา ความสัมพันธ์ระหว่างศิษย์กับอาจารย์กำลังเปลี่ยนแปลงเป็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้ผลิตกับผู้บริโภค ครูอาจารย์จะเผชิญกับเรื่องเหล่านี้ได้อย่างไร

ประเด็นที่เจ็ด ความสัมพันธ์ภายใต้ระบบอุปถัมภ์ (Patron - Client Relationship) กำลังแปรเปลี่ยนเป็นความสัมพันธ์ภายใต้ระบบพันธสัญญา (Contractual Relationship) ความสัมพันธ์อย่างไม่เป็นทางการ (Non-formal Relationship) กำลังแปรเปลี่ยนเป็นความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการ (Formal Relationship) การทำสัญญาเป็นหัวใจของนิติกรรม นับแต่สัญญาจ้างงาน (Employment Contract) และสัญญาการประกอบการเกษตร (Farming Contract) ไปจนถึงสัญญาการแต่งงาน (Marriage Contract) ความสัมพันธ์ภายใต้ระบบพันธสัญญากำลังรุกคืบเข้าไปแทนที่ความสัมพันธ์ภายใต้ระบบอุปถัมภ์ในระบบการศึกษาไทย

4. บทสรุป

สังคมไทยอยู่ในวิถีแห่งการเปลี่ยนแปลงท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ การปรับเปลี่ยนระบบการศึกษาเป็นเรื่องจำเป็นเร่งด่วน ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงเพื่อหาประโยชน์จากกระแสโลกาภิวัตน์ หรือเพื่อต้านทานกระแสโลกาภิวัตน์ คำถามมีอยู่แต่เพียงว่า เราจะปรับเปลี่ยนระบบการศึกษาอย่างไร